

สรุปและข้อเสนอแนะ

ละครชาตรีเป็นละครราประเภทหนึ่ง ซึ่งนิยมใช้ในการแสดงเพื่อแก้สันทนาการ มีลักษณะเป็นการแสดงละครพื้นบ้านที่มีพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องพบว่า มีการแสดงทั่วไปในจังหวัดภาคกลาง เช่น กรุงเทพมหานคร นนทบุรี พระนครศรีอยุธยา อ่างทอง ฉะเชิงเทรา นครปฐม อุทัยธานี สุพรรณบุรี ราชบุรี สมุทรสงคราม สมุทรปราการ ฉะเชิงเทรา นครปฐม ประจวบคีรีขันธ์ และเพชรบุรี ปัจจุบันละครชาตรีที่ยังคงมีรูปแบบและโครงสร้างการแสดงที่เห็นได้เด่นชัดจังหวัดหนึ่งคือ ละครชาตรีเมืองเพชร ซึ่งไปกว่านั้น ในจังหวัดเพชรบุรียังมีคณะละครชาตรีจำนวนมากถึง 28 คณะ ซึ่งยึดเป็นอาชีพหลักในการเลี้ยงชีพทำให้เกิดการแข่งขันกันทางธุรกิจในกลุ่มผู้แสดงอาวโสซึ่งยึดอาชีพนี้มาเป็นเวลานาน กับผู้แสดงรุ่นใหม่ที่ได้รับการฝึกหัดเพียงผิวเผิน และรับงานในราคาถูกกว่าทำให้มีผู้ว่าจ้างไปแสดงเพื่อการแก้สันทนาการโดยผู้ว่าจ้างและผู้แสดงรุ่นใหม่มิได้คำนึงถึงรูปแบบและโครงสร้างการแสดงที่ครบถ้วน และความงดงามทางศิลปการแสดง

ดังนั้น เพื่อเป็นการอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแพร่ รูปแบบและโครงสร้างการแสดงละครชาตรี ซึ่งมีปรากฏและสามารถสืบค้นได้ที่จังหวัดเพชรบุรี โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในประเด็นต่อไปนี้

1. ประวัติละครชาตรีเมืองเพชร
2. โครงสร้างละครชาตรี
3. สถานภาพการประกอบอาชีพละครชาตรีเมืองเพชร

1. ประวัติละครชาตรีเมืองเพชร

ผู้วิจัยได้ศึกษาและวิเคราะห์ประวัติละครชาตรีเมืองเพชร จากเอกสารตลอดจนการสัมภาษณ์ผู้แสดงอาวโส และบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาจากสภาพทั่วไปและเหตุการณ์สำคัญในจังหวัดเพชรบุรี ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2539)

ในช่วงแรกเป็นช่วงที่มีข้อจำกัดด้านเอกสารอ้างอิง ซึ่งปรากฏหลักฐานไม่ชัดเจนนักจนถึงในช่วงที่สองเริ่มปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการแสดงละครชาตรีชัดเจนขึ้น โดยผู้วิจัย

แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ช่วงเวลา ดังนี้

1.1 สมัยทวารวดีถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

สมัยทวารวดีอยู่ในราวศตวรรษที่ 11 ถึง 16 ตามหลักฐานเพชรบุรีได้พัฒนาเป็นรัฐขนาดใหญ่ปกครองโดยกษัตริย์ มีรูปแบบทางศาสนา และศิลปวัฒนธรรม เพชรบุรีในอดีตเป็นเมืองหน้าด่านและเมืองท่าที่มีทางออกสู่ทะเล ทำให้มีการติดต่อค้าขายกับเมืองต่าง ๆ ภายในอาณาจักร เช่น นครศรีธรรมราช สุโขทัย กรุงศรีอยุธยา ฯลฯ นอกจากนี้ กษัตริย์หลายพระองค์ทรงให้ความสำคัญกับเมืองเพชรบุรีในฐานะเมืองหน้าด่านในการป้องกันพระนคร ตลอดจนเป็นเมืองที่มีทัศนียภาพอันงดงาม เป็นเหตุให้กษัตริย์หลายพระองค์ทรงเสด็จแปรพระราชฐานที่เมืองเพชรบุรีหลายครั้งหลายหนด้วยกัน เช่น ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเอกาทศรถ สมเด็จพระพุทธเจ้าเสือ เป็นต้น จึงสันนิษฐานได้ว่า เมืองเพชรบุรีในสมัยทวารวดีจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 น่าจะมีศิลปวัฒนธรรมเป็นของตัวเอง และมีการถ่ายโอนวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ดังปรากฏหลักฐานด้านศิลปกรรมในรูปโบราณสถานและโบราณวัตถุจำนวนมากในจังหวัดเพชรบุรีดังนั้น เมืองเพชรบุรีจึงน่าจะมีการแสดงนาฏศิลป์และดนตรี เพื่อความบันเทิงใจและในพิธีกรรมทางศาสนา แต่ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน

1.2 สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลางถึงปัจจุบัน

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ปรากฏหลักฐานว่ามีละครหลวงโดยเสด็จมาถวายให้ทอดพระเนตรที่พระราชวังพระนครคีรี อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี เพื่อความสำราญพระราชหฤทัย และในงานสมโภชพระราชพิธีต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีละครของกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส และละครของสมเด็จพระยามหาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งมาปฏิบัติราชการอยู่ในเมืองเพชรบุรี ทำให้ชาวเมืองเพชรบุรีมีโอกาสดูชมละครหลวงอยู่เนือง ๆ ส่งผลให้ชาวเมืองเพชรบุรีซึ่งมีการแสดงละครพื้นบ้านอยู่ก่อนแล้ว เกิดความตื่นตัว และได้รับอิทธิพลของละครหลวงในการพัฒนาการแสดงละคร ดังปรากฏคณะละครร่วมสมัยจำนวน 5 คณะ คือ ละครหลวงอภิพลรักษ์ ละครหลวงทิพย์อาชญา ละครตาไต้ ละครชายปุย และละครบางแก้ว ยิ่งไปกว่านั้น หลวงอภิพลรักษ์ยังได้ทำการฝึกละครกับพวกชาวบ้าน (ปิกม้ได้) ที่สนามควาย ซึ่งเป็นแหล่งแสดงละครชาติ และได้นำถ่ายทอดให้กับลูกหลานต่อไป

ในเวลาต่อมา สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 การแสดงละครชาตรีเมืองเพชรยังคงมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ดังหลักฐานที่ปรากฏชัดเจนว่า ละครของเจ้าคุณจอมมารคาเอมซึ่งแสดงอย่างละครหลวงจากกรุงเทพมหานคร ได้นำการแสดงมาสมโภชในงานพิธีต่าง ๆ และมีโอกาสได้แสดงแลกเปลี่ยนกับคณะละครของเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ ซึ่งเป็นเจ้าเมืองเพชรบุรีในขณะนั้นและเป็นละครในโรงใหญ่แสดงอย่างละครหลวง ผู้แสดงส่วนใหญ่เป็นหม่อมของท่าน เช่น หม่อมเมือง ซึ่งเป็นบุตรของหลวงอภัยพลรัตน์ที่ได้รับการถ่ายทอดละครของหลวง และได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีความสามารถในการแสดงละคร โดยได้พัฒนาละครอย่างของหลวง และเรียกละครที่ปรับปรุงใหม่ว่า “ละครไทย” ในสมัยรัชกาลที่ 6

นอกจากนี้ กลุ่มละครชาตรีบางแก้วได้แลกเปลี่ยนท่ารำกับครูโนราจากจังหวัดชุมพร และได้เดินโรงไปแสดงในจังหวัดทางภาคใต้ โดยสังเกตพบว่า ละครชาตรีบางแก้วกับโนราปักยี่ได้มีส่วนที่คล้ายกัน เช่น บทร้องประกาศโรง ท่ารำ ศิราภรณ์ ได้แก่ เทริด และหน้าพราน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม กลุ่มละครชาตรีบางแก้วยังได้รับอิทธิพลละครไทยจากกลุ่มละครในเมืองซึ่งเกิดกระแสนิยมละครไทยขึ้น ส่งผลกระทบต่อละครชาตรีทำให้ผู้แสดงบางคณะเลิกอาชีพการแสดง และไปยึดอาชีพการเขียนฉากละครไทยซึ่งได้รับความนิยมสูงสุดในขณะนั้น ส่วนผู้ที่ยังคงยึดอาชีพแสดงละครจะแสดงทั้งละครไทยและละครชาตรีตามที่มีผู้ว่าจ้าง ไปแสดง

การแสดงละครชาตรีได้พัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเหตุการณ์บ้านเมืองและสภาวะทางเศรษฐกิจ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 เป็นช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเหตุการณ์บ้านเมืองอยู่ในสภาวะวิกฤตการแสดงละครเป็นไปเพื่อการแก้สินบน และคณะละครดำรงชีวิตอยู่ด้วยการเดินโรงแสดง จนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้น แต่กระนั้นการแสดงละครชาตรียังคงมีอยู่สืบทอดต่อกันมาจนถึงรัชกาลปัจจุบัน หลังจากสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 บ้านเมืองอยู่ในสภาวะฟื้นตัว วัฒนธรรมตะวันตกหลังโหดเข้ามาในประเทศไทยส่งผลกระทบต่อวงการแสดงละครชาตรี เพราะเกิดกระแสนิยมละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์และดนตรีแบบตะวันตก แต่ได้รับผลกระทบเพียงระยะสั้น ๆ

ปัจจุบัน ละครชาตรีเมืองเพชรเป็นศิลปวัฒนธรรมที่ได้รับการอนุรักษ์ ด้วยการส่งเสริม และเผยแพร่ โดยจัดการแสดงเป็นงานประจำปีของจังหวัดเพชรบุรี และยังได้รับการสนับสนุนให้ไปแสดงเผยแพร่ทั้งในประเทศและต่างประเทศ จนกลายเป็นมรดกของจังหวัดเพชรบุรี และมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วไปตามรูปแบบและโครงสร้างละครชาตรีเมืองเพชรที่ปรากฏในปัจจุบัน

2. โครงสร้างละครชาตรี

โครงสร้างละครชาตรี ประกอบด้วย ส่วนที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม และส่วนที่เป็น การแสดงละคร ซึ่งมีทั้งภาคเช้าและภาคบ่าย ตั้งแต่เวลา 09.00 - 12.00 น. และ 13.00 - 15.30 น. โดยมีลำดับขั้นตอนพิธีกรรมและการแสดง ดังนี้

2.1 พิธีกรรม

2.1.1 พิธีไหว้โรง เป็นการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ครูอาจารย์ และบรรพบุรุษให้ มาชุมนุมอวยพร เพื่อความเป็นสิริมงคล และความสำเร็จ แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ

1) การปลูกโรง เพื่อใช้แสดงมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 4 เมตร ยาว 5 เมตร อาจใช้ศาลาที่มีอยู่แล้วแสดง หรือสร้างขึ้นใหม่โดยชิงผ้าทำหลังคาด้วยเสา 4 ต้น และมีเสากลางโรง มีกิ่งมะยมผูกไว้ที่เสากลางโรง และโรงแสดงต้องไม่หันหน้าไปทาง ทิศตะวันตก ซึ่งเชื่อว่าเป็นทิศอัปมงคล ปัจจุบันไม่นิยมมีเสากลางโรง

2) พิธีเบิกโรง มีขั้นตอนของพิธี ดังนี้

1. บูชาครู
2. ปักเสนียคัจฉาไร
3. สะกดโรง

2.1.2 บูชาครู เพื่อแสดงความเคารพ ระลึกถึง และขอขมามีครูปกปักรักษา ให้ประสบความสำเร็จ และขอขมาครูหากเกิดสิ่งที่ไม่สมควรในการแสดง สัญลักษณ์ที่เป็น เครื่องหมายแทนครูคือ พระภรรตฤณี หรือ พ่อแก่

2.1.3 ไหว้โรง เป็นการบรรเลงดนตรีก่อนการแสดงทั้งภาคเช้าและบ่าย เพื่อ เตรียมความพร้อมและเพื่อบูชาครู ตลอดจนประสาธน์พันธ์การแสดง เพลงที่ใช้บรรเลงในภาคเช้า ได้แก่ เพลงโต้นชาติ เพลงเทพชาติ เพลงกลม เพลงเชิด และเพลงกราวใน ฯลฯ โดย บรรเลงติดต่อกันไป ในภาคบ่ายนิยมบรรเลง เพลงเชิด เพลงกราวใน เพลงร้ว เพลงครอบจักรวาล เพลงหกบทเตา เพลงสิบสองภาษา จะบรรเลงติดต่อกัน โดยจบด้วยเพลงตามลา หรือ สามจ๊ับ ตามแห่ง ทั้งในภาคเช้าและภาคบ่าย

2.1.4 ร้องเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นการเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มารับสินบน โดยต้อง ประกาศชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และรายการเครื่องสังเวยให้ถูกต้องครบถ้วน ใช้ผู้แสดงตัวพระคู่หน้าเพียง หนึ่งคนร้องนำในวรรคหน้า และผู้แสดงอื่นๆ เป็นลูกคู่ร้องรับในวรรคหลัง เพลงที่นิยมขับร้อง ได้แก่ เพลงช้างประดานงาน 2 ชั้น เพลงแขกหนังสือ เพลงเชื้อ เพลงสองไม้ และเพลงดาวเสียงเทียน

2.1.5 **รำถวายมือ** หรือ รำเพลง หรืออาจเรียกว่า รำพายเรือ เป็นการรำถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นิยมใช้ผู้แสดงประมาณ 6 คน แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

- 1) รำถวายมือเป็นยก โดยไม่มีการแสดงละคร
- 2) รำถวายมือก่อนการแสดงละคร

เพลงบรรเลงประกอบการรำถวายมือ อาจใช้ทำนองเพลงเดียวกับเพลงร้องเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือเปลี่ยนทำนองเพลงใหม่ และจบด้วยเพลงลา

2.1.6 **ประกาศโรง** หรือ กาศศู มีทั้งในภาคเช้าและภาคบ่าย ดังนี้

ภาคเช้า เป็นการร้องเพื่อบูชาและสรรเสริญพระคุณคุณ มารดา บิดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อความเป็นสิริมงคล โดยใช้ทำนองเพลงกรับและร้องคำพรักอาจจะมีการรำท่าบทยประกอบคำร้อง ปัจจุบันบทร้องที่ยังคงใช้แสดงมี 3 บท คือ

- 1) บทประกาศพระคุณคุณ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์
- 2) บทครูสอนและบทสอนรำ
- 3) บทสรรเสริญคุณบิดามารดา

ภาคบ่าย เป็นการร้องเบิกโรง หรือ ร้องหน้าบทก่อนการแสดงละคร บทร้องไม่เกี่ยวข้องกับการบูชาคุณ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆ แต่เป็นการพรรณนาชีวิตของละครชาตรี เพื่อขอความรักความสงสารจากผู้ชม โดยใช้ทำนองเพลงกรับและเพลงโทนชาตรีไม่มีการรำท่าบทย ปัจจุบันบทร้องที่ยังคงใช้แสดงมี 4 บท คือ บทยามบ่าย บทยามครวญ บทชาตรี และบทนานเด่น

2.1.7 **รำชัฒชาติ** หรือ รำชัฒหน้าบท หรืออาจเรียกว่า รำชัฒหน้าเตียง เป็นการรำบูชาครูก่อนการแสดงละคร เปรียบเสมือนเพลงศู หรือรำหน้าพาทย์ของละครชาตรี ผู้รำจะต้องได้รับการถ่ายทอดมาโดยตรง และจะต้องบริกรรมคาถาขณะรำ แต่ในปัจจุบันไม่นิยมมีรำชัฒชาติ เพราะผู้ที่รำชัฒชาติมีจำนวนน้อยลง และผู้ว่าจ้างต้องเสียค่าใช้จ่ายในการบูชาครูถึง 599 บาท

2.1.8 **พิธีลาเครื่องสังเวช** เป็นพิธีกรรมหลังจากปิดการแสดงในภาคเช้า โดยเริ่มจากการกล่าวปิดการแสดง จากนั้นจึงลาเครื่องสังเวช กรณีที่มีเครื่องสังเวชเป็นหัวหมูจะมีการรำเชิญของลาเครื่องสังเวช

2.1.9 **ปิดการแสดงและพิธีลาโรง** เป็นพิธีปิดการแสดงภาคบ่าย ตัวละครที่เป็นพระเอกหรือตัวตลกจะกล่าวตักบทในเรื่องเพื่อปิดการแสดง จากนั้นจึงทำพิธีลาโรง หรือ ถอนโรง เพื่อให้การแก่งสินบนสำเร็จสมบูรณ์ และแก้เคล็ดพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ทำไว้ในภาคเช้า ผู้ทำพิธีจะใช้มีดหมอตัดชายคา และดึงผ้าที่ผูกถึงมะขมไว้กับเสากลางออก ดังนั้นพิธีลาโรงจะมีเฉพาะการแสดงที่ปลูกโรงแสดง และมีเสากลางโรงเท่านั้น

2.2 การแสดงละคร

การแสดงละครจะเริ่มเมื่อพิธีกรรมในภาคเช้า และภาคบ่ายเสร็จสิ้นลง โดยจะแสดงละครก่อนที่จะลาเครื่องสังเวทในภาคเช้า และก่อนพิธีลาโรงในภาคบ่าย มีลำดับขั้นตอน 3 ขั้นตอน คือ

2.2.1 การเปิดเรื่อง

- 1) การตั้งบท หรือ บทตั้ง โดยตัวละครร้องเพลงโทนชาติบริบทแรก แนะนำตัวเอง เถ่าภูมิหลังของเนื้อเรื่อง และโยงเหตุการณ์ส่งบทถึงตัวละครอื่น
- 2) การส่งบท ช่วยให้การดำเนินเรื่องมีความต่อเนื่องเป็นไปด้วยความรวดเร็ว

2.2.2 การดำเนินเรื่อง เน้นความสนุกตลกขบขันในการเจรจาของตัวละคร มากกว่าสาระสำคัญของเรื่อง มีการร้องตามบทและเจรจาทวนตามในเนื้อเรื่อง หรือขยายความให้เกิดความเข้าใจ และให้ผู้ชมเกิดอารมณ์คล้อยตามบทบาทของตัวละคร

2.2.3 การปิดเรื่อง หรือ การจบการแสดงละคร มักจะปิดเรื่องตามเวลาที่กำหนดในการแสดงแต่ละครั้ง โดยไม่คำนึงว่าเนื้อเรื่องที่แสดงจะจบตอนหรือไม่ โดยคนบทจะเป็นผู้ให้สัญญาณจบเรื่อง ในการปิดเรื่องนั้นไม่เพียงแต่จบการแสดงละคร แต่เป็นการคัดค้านบนให้ขาด โดยตัวละครและกษัตริย์จะสนทนากันเพื่อตัดบทปิดเรื่อง

องค์ประกอบสำคัญของการแสดง ได้แก่

1. บทละคร มีลักษณะการประพันธ์ 2 ประเภท คือ
 - 1.1 กลอนบทละคร เป็นกลอนแปดขึ้นต้นด้วย “เมื่อ นั้น” “บัด นั้น” และมีเพลงหน้าพาทย์กำกับ
 - 1.2 นิทานคำกลอน คนบทจะนำเนื้อเรื่องในนิทานคำกลอนมาปรับใช้ให้มีลักษณะเป็นกลอนบทละคร
2. ผู้แสดง ต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถในการร้องและรำ ปัจจุบันใช้ผู้แสดง 5-9 คน รับประทาน พระเอก นางเอก นางตะแคง และตัวเบ็ดเตล็ด
3. กนบท หรือ ผู้บอกบท ทำหน้าที่เป็นผู้กำกับการแสดงและกำกับเวที ในการบอกบทคนบทจะบอกเฉพาะบทร้องและเพลงหน้าพาทย์ ส่วนการเจรจาและเพลงร้องตัวละครจะต้องใช้ความสามารถของตนเอง
4. การใช้ตัวตัวละครทศ มีลักษณะเปิดโล่ง ไม่มีม่านหรือฉากประกอบการแสดง และมีเตียงเป็นเครื่องประกอบฉากเพียงอย่างเดียว ผู้แสดง นักดนตรี คนบท จะนั่งล้อมวงเว้น

พื้นที่ตรงกลางเป็นที่แสดง เมื่อถึงบท ผู้แสดงจะถูกขึ้นและสวมเครื่องประดับศีรษะก่อนออกแสดง และเมื่อหมดบทจะถอดเครื่องประดับศีรษะแล้วนั่งข้างเวที

5. เครื่องแต่งกาย หรือ เครื่องบน ปัจจุบันแต่งกายแบบอินเครื่องพระ-นาง ใช้กับตัวละครพระเอก นางเอก และนางตะแคง และการแต่งกายเบ็ดเตล็ด กับตัวละคร ฤๅษี เสนา ขาวบ้าน ส่วนตัวละครนิยมสวมหัวล้าน นอกจากนี้ ยังรวมถึงการแต่งกายตามเชื้อชาติ และคตินิยมของตัวละครแต่ละชนิด

6. ดนตรีประกอบการแสดง หรือ เครื่องดั่ง แบ่งเป็น 3 ขนาด คือ

6.1 วงปี่พาทย์ชาติริซูดเล็ก ประกอบด้วย ระนาดเอก 1 ราง โทนชาติริ 1 คู่ กลองชาติริ 1 คู่ ฉิ่ง 1 คู่ ฉาบ 1 คู่ และกรับไม้จำกัฒจำนวน บางครั้งอาจมีระนาดประกอบ

6.2 วงปี่พาทย์ชาติริซูดกลาง มีเครื่องดนตรีเช่นเดียวกับวงปี่พาทย์ชาติริซูดเล็ก แต่มีตะโพนเพิ่ม 1 ลูก

6.3 วงปี่พาทย์ชาติริซูดใหญ่ มีเครื่องดนตรีเช่นเดียวกับวงปี่พาทย์ชาติริซูดเล็ก แต่เพิ่มกลองแขก 1 คู่ และอาจใช้กลองทัดแทนกลองชาติริ

7. เพลงประกอบการแสดง แบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

7.1 เพลงดนตรี ใช้บรรเลงประกอบการแสดงละครชาติริ ประกอบด้วย

- 1) เพลงหน้าพาทย์ ใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมและการแสดงละคร
- 2) เพลงเกร็ด ใช้บรรเลงกับตัวละครที่เป็นนางตะแคง
- 3) เพลงรับร้อง ใช้บรรเลงรับเพลงขับร้องในการแสดงละคร

8.2 เพลงขับร้อง ผู้แสดงจะเป็นผู้บรรจเพลงร้องและเป็นต้นเสียงขับร้อง เพลงที่ใช้มี 2 ประเภท คือ เพลงโทน และเพลงไทย เพลงโทนไม่มีระนาดรับมีเพียงเครื่องกำกับจังหวะ และถูกคู่ร้องทวน และใช้เป็นเพลงหลัก ส่วนเพลงไทยจะใช้ปี่พาทย์บรรเลงรับ

8. วิธีแสดง

ผู้แสดงจะต้องเป็นต้นเสียงร้องในขณะที่รำท่าบท และมีถูกคู่ตีรับรับบท ส่วนการเจรจาจะแทรกระหว่างบทร้อง หรือเจรจามือจบบท หรือลงเพลง สำหรับการรำท่าว่าจะประกอบด้วย การรำท่าบท หรือตีบทตามเนื้อร้อง และจะรำวาคบท หรือให้มีมือ ในขณะที่ถูกคู่ร้องรับ หรือปี่พาทย์รับ และต่อด้วยการรำหน้าพาทย์ประกอบการแสดงอิทธิฤทธิ์ การหายตัว การเดินทาง และการรบ

9. ผู้ชมการแสดง ประกอบด้วย คนดูและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเจ้าของสินบน โดยไม่สำคัญว่าจะมีคนดูหรือไม่ สิ่งสำคัญในการแสดงคือ ต้องการแสดงถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเจ้าของสินบน

8. สถานภาพการประกอบอาชีพละครชาตรีเมืองเพชร

3.1 บทบาทของละครชาตรีในจังหวัดเพชรบุรี นิยมแสดงในงานเทศกาล งานพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งงานมงคล และ อวมงคล โดยเฉพาะการแสดงเพื่อการแก้สินบน ซึ่งผู้แสดงมักเป็นอาชีพเพื่อเลี้ยงชีพ

3.2 คณะละครชาตรีเมืองเพชร ในปัจจุบันมีจำนวนมากถึง 28 คณะ ตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นกลุ่มใน 3 อำเภอ ได้แก่

1) อำเภอเมือง จำนวน 26 คณะ ในตำบลท่าราบ 18 คณะ เช่น คณะพรหมสุวรรณ คณะเทพนิมาน คณะขวัญเมืองประคิมฐ์ศิลป์ คณะประพรศิษย์ดองศรี ฯลฯ ในตำบลเวียงคอกมี 3 คณะ คือ คณะราชรินทร์นาฏศิลป์ คณะถนนมระอาคศิลป์ และคณะอนงค์ และที่ตำบลหัวสะพานมี 5 คณะ คือ คณะยอศรีภักดิ์สุนันทา คณะชูศรีนาฏศิลป์ คณะนาฏยานิยมศิลป์ และคณะละม่อมวิชัย

2) อำเภอบ้านแหลม ได้แก่ คณะสี่พี่น้อง

3) อำเภอบ้านลาด ได้แก่ คณะสี่พี่น้อง (ศาลาหมูสี)

3.3 การถ่ายทอดและสืบทอด ความรู้ทางละครชาตรีเป็นไปอย่างกว้างขวางคือ นอกจากจะถ่ายทอดกันในกลุ่มเครือญาติแล้ว ยังสอนให้กับบุคคลอื่นที่สนใจ แต่เพื่อป้องกันการแข่งขันทางธุรกิจตามที่บรรพบุรุษถือปฏิบัติกันมา การถ่ายทอดความรู้ทางละครชาตรีให้กับบุคคลอื่น จึงมุ่งเพียงให้สามารถแสดงเป็นอาชีพ เพื่อเป็นศิษย์ไว้แสดงในคณะ แต่ไม่มีความรู้ในเรื่องพิธีกรรม ราชชาตรี ซึ่งจะถ่ายทอดกันเฉพาะในกลุ่มเครือญาติเท่านั้น

3.4 ผู้แสดง ละครชาตรีในจังหวัดเพชรบุรี มีทั้งผู้แสดงสมัครเล่น และแสดงเป็นอาชีพ ผู้แสดงส่วนใหญ่เป็นหญิง มีอายุตั้งแต่ 4 - 70 ปี ลักษณะการประกอบอาชีพมีทั้งผู้แสดงสังกัดคณะ และผู้แสดงอิสระ หรือคิดปิ่นเดี่ยวไม่สังกัดคณะ โดยจัดกลุ่มการแสดงแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ ผู้แสดงรุ่นเด็ก (อายุ 4 - 18 ปี) ผู้แสดงรุ่นใหญ่ (อายุ 30 ปี ขึ้นไป) และผู้แสดงผสม (อายุ 4 - 65 ปี)

3.5 การดำเนินการจัดการแสดง ผู้ดำเนินการคือ หัวหน้าคณะ ซึ่งมีหน้าที่จัดหาคนบท ตัวละคร นักดนตรี และจัดเตรียมเครื่องบน เครื่องล่าง ในวันก่อนการแสดง และในวันแสดงจะต้องจัดเตรียมสถานที่ ตั้งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แจกบทละครให้กับตัวละคร ติดต่อเข้าภาพก่อนถึงเวลาแสดง

3.6 โอกาสที่แสดง การแสดงละครชาตรีเมืองเพชร แบ่งออกเป็น

- 1) การแสดงเพื่อการแก้สินบน นิยมแสดงในเวลากลางวัน โดยการรำถวายมือ เป็นยก และแสดงเป็นละคร 1 โรง และ ละคร 2 หรือ 3 โรง
- 2) การแสดงเป็นมหรสพ นิยมแสดงในเวลากลางคืน เนื่องในโอกาสต่างๆ เช่น งานฉลองแสดงความยินดี ฉลองความสำเร็จ งานประจำปี เทศกาลต่าง ๆ

3.7 การติดต่อการแสดง ติดต่อได้ 3 วิธี

- 1) ติดต่อกับเจ้าของคณะทางโทรศัพท์ หรือ ขณะที่กำลังแสดง
- 2) ติดต่อกับนายหน้า
- 3) ติดต่อกับเจ้าของคณะ โดยมีคนจับสามล้อเครื่อง คนขี่สามล้อ เป็นผู้นำทางไป

3.8 ช่วงเวลาจัดแสดง การแสดงเพื่องานมหรสพแสดงได้ตลอดปี หากแสดงเพื่อการแก้สินบนนิยมแสดงในช่วงออกพรรษา รวมเวลาประมาณ 9 เดือน ช่วงที่นิยมแก้สินบนมากที่สุดในแต่ละปีคือ เดือนกุมภาพันธ์ ถึงเดือนเมษายน

3.9 สถานที่แสดง ละครชาตรีแสดงได้ในสถานที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวัด บ้านเรือน ตลาด ชายทะเล สถานที่ที่นิยมแสดงคือ สถานที่ตั้งศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัดมหาธาตุวรวิหาร ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีผู้ว่าจ้างให้แสดงเพื่อแก้สินบนเป็นประจำเกือบทุกวัน จึงอาจกล่าวได้ว่า วัดมหาธาตุวรวิหารเป็นแหล่งประกอบอาชีพที่สำคัญแห่งหนึ่งของละครชาตรีเมืองเพชร

3.10 อัตราค่าจ้างแสดง กำหนดราคาแบ่งเป็น

การแสดงภายในจังหวัด ถ้าแสดงในวัดมหาธาตุวรวิหาร ราคาประมาณ 1,300-1,500 บาทต่อละคร 1 โรง การแสดงที่บ้านเจ้าภาพ หรือสถานที่อื่น ๆ ค่าแสดง 2,500-3,500 บาท โดยไม่รวมค่าใช้จ่ายในการเดินทาง และโรงแสดง

การแสดงต่างจังหวัด ค่าจ้างแสดงประมาณ 3,500 - 4,500 บาทต่อละคร 1 โรง โดยเจ้าภาพต้องเสียค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับสถานที่โรงแสดง ค่าเดินทาง

สำหรับค่าตัวผู้แสดงรุ่นเล็กคนละ 50-70 บาท ผู้แสดงรุ่นใหญ่คนละ 80-100 บาท คนบท และนักดนตรีคนละ 100-120 บาท กรณีแสดงต่างจังหวัดจะหักค่าใช้จ่ายก่อนแบ่งเฉลี่ยเท่าๆกัน

3.11 เวลาที่จัดแสดง การแสดงเพื่อแก้สินบน หากแสดงในวัดมหาธาตุวรวิหารใช้เวลาแสดง 2 - 3 ชั่วโมง แต่ถ้าแสดงในสถานที่อื่นใช้เวลาแสดง 4 - 5 ชั่วโมง โดยแสดงทั้งภาคเช้าและภาคบ่าย ตามลำดับพิธีกรรมและการแสดงละคร

จากประวัติ โครงสร้างการแสดง และสถานภาพการประกอบอาชีพละครชาตรี เมืองเพชรจะพบว่า การแสดงละครชาตรีในจังหวัดเพชรบุรีถือกำเนิดขึ้นมาตั้งแต่บรรพกาล แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ามีต้นกำเนิดจากที่ใด อย่างไรก็ตาม จากเอกสาร หลักฐาน ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการสัมภาษณ์ผู้แสดงอาวุโส และบุคคลที่เกี่ยวข้องพบว่า การแสดงละครชาตรีเริ่มก่อตัวขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยชาวเมืองเพชรบุรีซึ่งมีการละเล่นพื้นบ้านในห้องดิน ของตนเองอยู่แล้ว ชาวเมืองเพชรบุรีที่มีบทบาทสำคัญทางการละครในขณะนั้นคือ นายสุข จันทรสุข (หลวงอภัยพลรักษ์) ละครชาตรีเมืองเพชรได้มีการพัฒนาปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย มาโดยตลอด และได้รับอิทธิพลจากละครหลวงของราชสำนัก ละครกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ละครสมเด็จพระยาบรมมหาราชวังศรีอยุธยา ละครเจ้าคุณจอมมารค่อม และละครเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์เจ้าเมืองเพชรบุรีซึ่งแสดงแบบละครหลวง ตลอดจนได้รับอิทธิพลจากโนราของทาง ปักษ์ใต้ นอกจากนี้ หม่อมของเจ้าเมืองเพชรบุรีคือ หม่อมเมือง ซึ่งเป็นบุตรของหลวงอภัยพลรักษ์ ได้มีบทบาทในการพัฒนาละครชาตรีเมืองเพชร โดยนำแบบอย่างการแสดงละครหลวงมาปรับใช้จน มีรูปแบบและโครงสร้างการแสดงที่เป็นลักษณะเฉพาะอยู่ในปัจจุบัน

จากการศึกษาพบว่า ละครชาตรีเมืองเพชรมีลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของ ตนเองกล่าวคือ

1. โรงแสดงยังคงมีรูปแบบดั้งเดิม ที่หาชมได้ยากที่สุดก็คือ โรงแสดงที่มีเสากลางโรง และมีการประกอบพิธีทำโรง
2. ทำนองเพลงร้องยังคงใช้เพลงโทนเป็นหลัก โดยผู้แสดงเป็นต้นเสียงร้องในขณะที่ รำทำบท
3. การรำชาตรียังคงพอหาชมได้ในจังหวัดเพชรบุรี ซึ่งในปัจจุบันการรำชาตรี ก่าตั้งจะเดือนหายไปด้วยเหตุและปัจจัยที่กล่าวไว้แล้ว
4. การแสดงละครยังเป็นลักษณะของละครรำ ประกอบด้วย รำทำบท รำวาคบท และ รำหน้าพาทย์ ซึ่งมีทำรำเป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง

ดังนั้น ผู้วิจัยตระหนักดีว่า ละครชาตรีเมืองเพชรเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าที่ ควรจะอนุรักษ์ ส่งเสริมและเผยแพร่แก่เยาวชนของชาติให้คงอยู่ต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับชาว เมืองเพชรบุรีที่จะเห็นความจำเป็นในการสืบสานวัฒนธรรมนี้ไว้ตลอดไป

ข้อเสนอแนะ

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาละครชาตรีเมืองเพชร และได้สรุปผลการวิจัยไปแล้วนั้น ผู้วิจัยยังพบสิ่งที่น่าสนใจ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจในการศึกษาวิจัยต่อไปคือ

1. ศึกษาเปรียบเทียบท่าว่า บทครูสอน และบทสอนรำของการแสดงโนราห์กับละครชาตรีเมืองเพชร
2. ศึกษารูปแบบและโครงสร้างการแสดงละครไทยของเมืองเพชรบุรี
3. ศึกษาเปรียบเทียบละครชาตรีเมืองเพชรกับละครชาตรีในจังหวัดอื่น ๆ

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพบปัญหาและอุปสรรคหลายประการด้วยกัน จึงขอเสนอแนะวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสัมภาษณ์ศิลปินพื้นบ้าน อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจในการศึกษาวิจัยและเป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ทอสรุปได้ดังนี้

1. วิธีการสัมภาษณ์ศิลปินพื้นบ้าน โดยการใช้คำถาม ท่าไม อย่างไร เพราะเหตุใด รวมทั้งการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการนั้นจะได้รับความร่วมมือในการตอบคำถามน้อยกว่าการเข้าไปคลุกคลีสนิทสนม สร้างความเป็นกันเองก่อนการซักถาม เช่น ติดตามชมการแสดงของศิลปินที่จะทำการสัมภาษณ์ 1 - 2 ครั้งก่อนการซักถาม ซึ่งการซักถามนั้นควรเป็นข้อสงสัยที่เกิดจากการสังเกตของผู้สัมภาษณ์ ดังนั้นผู้สัมภาษณ์จะต้องทำการศึกษาเรื่องราวที่เกี่ยวข้องให้มีความรู้พื้นฐานมาก่อนที่จะพูดคุยหรือทำการสัมภาษณ์ศิลปินพื้นบ้าน

2. การสังเกต และการสัมภาษณ์ผู้แสดง โดยการติดตามชมการแสดงจะช่วยให้ผู้ให้สัมภาษณ์เข้าใจคำถาม และตอบคำถามได้ชัดเจนลึกซึ้ง และทำให้ผู้สัมภาษณ์มีโอกาสที่จะสังเกตและซักถามข้อสงสัยได้มากขึ้น

3. แม้ว่าศิลปินพื้นบ้านบางท่านจะเรียกร้องค่าเสียเวลาในการให้สัมภาษณ์ แต่หากได้เข้าไปคลุกคลีแล้ว ผู้วิจัยพบว่า ศิลปินพื้นบ้านที่พอใจผู้สัมภาษณ์จะไม่เรียกร้องค่าเสียเวลามากนัก กลับมีความรู้ดีกว่าผู้สัมภาษณ์เป็นลูกเป็นหลาน อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่า การให้ค่าเสียเวลาในการสัมภาษณ์นั้น น่าจะเป็นผลให้ผู้สัมภาษณ์ และผู้ให้สัมภาษณ์ได้ตระหนักว่าข้อมูลต่าง ๆ ล้วนมีคุณค่า ซึ่งน่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยกระตุ้นให้ทุกท่านเกิดความภาคภูมิใจ อันจะนำไปสู่การอนุรักษ์ และสืบทอดต่อไป

4. การสื่อสาร ภาษาที่ผู้ให้สัมภาษณ์ใช้ในการพูดคุยนั้นเป็นสำเนียงภาษาพื้นบ้าน ทำให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนไปได้ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีผู้วิจัยจะต้องมีความรู้ในภาษาพื้นบ้าน หรือมีผู้ช่วยสื่อสารที่เข้าใจภาษาพื้นบ้านเป็นอย่างดี

5. การศึกษาวิจัยในลักษณะของการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในวงกว้าง สิ่งที่ควรคำนึงถึงคือ ทุนการวิจัย เวลาในการวิจัย และความปลอดภัยของผู้วิจัย

6. การศึกษาและเก็บข้อมูลจากภูมิปัญญาชาวบ้าน สิ่งที่ควรปฏิบัติคือ ควรมีความจริงใจ มีความศรัทธาในสิ่งที่ศึกษา มีส่วนร่วมช่วยเหลือการทำงานและเข้าร่วมสังสรรค์ในกลุ่มผู้แสดงเสมือนเป็นลูกหลาน เพื่อให้เกิดการยอมรับจึงจะได้ข้อมูลที่แท้จริงมากกว่าการสัมภาษณ์อย่างนักวิชาการ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย